

ПАЛІНОТЕКА ЛАБОРАТОРІЇ ПАЛЕОБОТАНІКИ ІНСТИТУТУ БОТАНІКИ ІМ. М. Г. ХОЛОДНОГО АН УРСР

Палінотека лабораторії палеоботаніки Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного АН УРСР була створена за ініціативою і під безпосереднім керівництвом академіка АН УРСР Д. К. Зерова.

Дмитро Костянтинівич Зеров, який був видатним флористом, систематиком, бріологом, глибоким знавцем ботанічної географії, філогенії та багатьох інших галузей ботанічної науки, приділяв величезну увагу питанням історії флори та рослинності і вважав, що розробка цих питань є одним із важливих напрямків фітобіології. Засновник і керівник української школи палінологів, Д. К. Зеров був одним із перших на Україні, хто почав проводити спорово-пилкові дослідження торфових відкладів (Зеров, 1930). На той час було дуже мало вітчизняних праць з морфології сучасного пилку, авторами окремих атласів сучасного і викопного пилку були зарубіжні вчені (Rudolph, 1935; Thiergart, 1937). Зважаючи на це, Дмитро Костянтинівич вирішив створити колекцію пилку і спор сучасних рослин з метою одержання порівняльного матеріалу для визначення викопного пилку. В численних експедиціях і екскурсіях по нашій республіці і Радянському Союзу він ніколи не забував про свій задум і постійно збирав матеріали, які лягли в основу колекції. В лабораторії палеоботаніки ще й сьогодні зберігаються пакети сухого пилку і спор, зібрані й етикетовані самим Д. К. Зеровим.

Постійні препарати пилку точно визначених рослин значною мірою допомагали в проведенні аналітичних робіт.

Спочатку виготовлялися препарати пилку рослин-представників сучасної української флори, який можна вважати ідентичним з пилком рослин голоцену — періоду утворення та розвитку торфових боліт, що були першим об'єктом спорово-пилкових досліджень. Але Д. К. Зеров вважав за необхідне вивчати флористичні комплекси більш ранніх етапів антропогену, неогену і навіть палеогену. Тому в колекції з'являється пилко представників сучасних тропічних та субтропічних рослин, які в далекі часи були елементами флористичних угруповань на території України. Цю роботу почала Н. О. Щекіна, а згодом розширення та поновлення колекції ста-

ло кровною справою всіх співробітників відділу історії флори та палеоботаніки.

Для розширення й збагачення колекції багато зробила О. Т. Артюшенко. З 1948 р. вона почала під керівництвом Д. К. Зерова систематично поповнювати палінотеку новими постійними препаратами. Працюючи над історією рослинності лісової, лісостепової та степової зон УРСР, Олександра Трохимівна виготовила і внесла в палінотеку велику кількість препаратів пилку степових рослин, серед яких особливе місце посіли види родини *Chenopodiaceae*.

У 1960—1970 рр. відповідальною за колекцію стала О. В. Карева. Разом з науковими співробітниками та аспірантами відділу (Н. О. Щекіною, О. Т. Артюшенко, Г. О. Пашкевич, С. В. Сябряй, Р. Я. Арап) вона значно розширила і систематизувала палінотеку.

В цей же час були одержані спеціальні коробки з дерев'яними щітками, в яких у вертикальному стані зберігаються постійні препарати. Вони розміщені в колекції за системою Енглера (Engler, 1964), коробки з препаратами пронумеровані.

Пилок та спори рослин збирали в Центральному республіканському ботанічному саду АН УРСР (ЦРБС), дендрарії Української сільськогосподарської академії, Ботанічному саду ім. О. В. Фоміна Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка та його оранжереях, Нікітському ботанічному саду та гербаріях.

У цей же час почав створюватися й обмінний фонд.

У 1975 р. в палінотеці нарахувалося 2660 постійних препаратів пилку і спор сучасних рослин із 162 родин. Найповніше були представлені родини *Pinaceae*, *Ranunculaceae*, *Brassicaceae*, *Rosaceae*, *Fabaceae*, *Oleaceae*, *Scrophulariaceae*.

Постійні препарати виготовляли за традиційною методикою: пилок та спори, оброблені ацетолізним методом Г. Ердтмана (Erdtman, 1943), фіксували на канадському бальзамі та гліцерин-желатині. Оскільки з часом препарати пересихають, знебарвлюються і механічно псуються, палінотеку необхідно постійно переглядати і в міру потреби оновлювати окремі препарати.

У 1976 р. куратором паліотеки було призначено Л. С. Романову. За 10 останніх років колекцію поповнено пилом 400 видів.

Якщо раніше колекція формувалася переважно з постійних препаратів пилку і спор окремих представників родів і видів, то в 70-х рр. починають створюватися систематичні колекції, наприклад *Caryophyllaceae* та *Plumbaginaceae* в повному об'ємі флори України (Романова Л. С.). У паліотеку влило препарати 18 видів роду *Atraphaxis* L. флори СРСР, виготовлені частково в Ботанічному інституті ім. В. Л. Комарова АН СРСР (Л. О. Альошина) та лабораторії палеоботаніки Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного АН УРСР (С. В. Сябряй).

За ініціативою Л. Г. Безусько з метою підвищення рівня інтерпретації результатів спорово-пилкового аналізу відкладів плейстоцену та голоцену в 1979 р. почали формувати тематичні колекції. Для ідентифікації пилку представників перигляціальних флор, виявлених у ході палеопалінологічних досліджень, створено колекцію бореальних видів флори європейської частини СРСР, пилковий матеріал для якої був зібраний у гербарії географічного факультету Ленінградського державного університету ім. А. О. Жданова. Для визначення характеру та ступеня впливу людини на природний рослинний покрив, що існував у минулому, створено колекцію пилку культурних рослин і бур'янів (Л. С. Романова, Т. М. Каюткіна). Зараз колекція комплектується пилом бур'янистих видів, зокрема, з родин *Caryophyllaceae* та *Polygonaceae*. При виконанні досліджень по розділу «Пилок реліктових, ендемічних та рідких видів флори УРСР» створено колекцію пилку спор цих рослин (О. Т. Артюшенко, Л. С. Романова).

Для успішного вивчення палеофлористичного складу неоген-палеогенових відкладів необхідно значно розширити групу представників теплолюбних — субтропічних і тропічних флор. З цією метою в оранжереях Нікітського ботанічного саду зібрано пилок представників родини *Araceae* (С. В. Сябряй), у ЦРБС — родин *Magnoliaceae*, *Myrtaceae*, *Palmae* (Л. С. Романова).

У різний час паліотека лабораторії поповнювалася фрагментарними матеріалами, котрі передавали співробітники нашого інституту та інших закладів, зокрема М. А. Голубець, Л. О. Тасенкевич, О. М. Дубовик, В. Г. Мишньов, М. І. Черевко, В. Д. Савицький.

Зараз продовжується робота по оновленню препаратів паліотеки. Проведено інвентаризацію наявних препаратів з метою виявлення тих, що втратили своє наукове значення, і планомірно відтворюються зіпсовані препарати. Вже відновлено значну частину препаратів пилку представників родин *Fabaceae*, *Juglandaceae*, *Betulaceae*, *Scrophulariaceae*, *Salicaceae*, розширена кількість видів цих родин.

Одне з найважливіших завдань, що стоять перед нами, — створення фотокаталогу пилку і спор, препарати яких є в складі паліотеки.

На сьогодні в паліотеці налічується близько 3500 постійних препаратів пилку і спор сучасних рослин з різних районів Радянського Союзу, котрі об'єднані в два підрозділи:

I. Спори сучасних вищих рослин (мохи, хвощі, плауни, папороті) (20 родин, 45 родів, близько 70 видів);

II. Пилок сучасних рослин (голонасінні та покритонасінні: одно- та дводольні) — 162 родини, 606 родів, близько 1233 видів.

Складено алфавітний каталог колекції, в якому на картках значиться назва родини, роду, виду, місце збору пилку.

Паліотека лабораторії палеоботаніки найбільша та найрепрезентативніша на Україні і одна з визначних — у Радянському Союзі.

Колекціями паліотеки і тематичними, і систематичними послуговуються як порівняльним матеріалом при спорово-пилкових дослідженнях, вони дуже популярні серед палінологів-початківців. Майже всі українські палінологи в різний час пройшли курс навчання в паліотеці лабораторії палеоботаніки Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного АН УРСР.

Матеріали паліотеки широко використовувалися при підготовці кандидатських та докторських дисертацій, створенні 13 монографій з історії неогенової та антропогенової флори і рослинності України, опублікованих співробітниками лабораторії.

С. В. Сябряй,
Л. С. Романова

Summary

The palynotheca of the Paleobotany Laboratory at the N. G. Kholodny Institute of Botany of the Ukr. SSR Academy of Sciences created on the initiative and under the direct leadership of D. K. Zerov, Member of the Ukr. SSR Academy of Sciences, numbers 3500 constant preparations of pollen and spores of the present day plants from various regions of the Soviet Union. They are united into two subsections: spores of the present day higher plants (20 families, 45 genera, about 70 species) and pollen of the present day plants — gymnosperms and angiosperms (162 families, 606 genera, about 1230 species). There are subject and systematic collections in palynotheca which are widely used as scientific comparative and educational material.

Engler A. Syllabus der Pflanzenfamilien. — 12-völlig neugestaltete Aufl. — Berlin; Nikolasssee: Gerbrüder Borntraeger, 1964. — 666 S.

Erdtman G. An introduction to pollen analysis. — Waltham, Mass., USA, 1943. — 239 p.

Rudolph K. Microfloristische Untersuchung tertiär Ablagerungen im nördlichen Böhmen // Sonderh. Beih. zum Bot. Centralbl. — 1935. — 54. — S. 244—328.

Thiergart T. Die Pollenflora der Niederlausitzer Braunkohle, besonders in Profil der Grube Magera bei Senftenberg // Jahrb. Press. Geol. L. A. — 1937. — 58. — S. 18—23.

Ін-т ботаніки
ім. М. Г. Холодного АН УРСР

Надійшло
01.12.87